

MUHAMMED MA'RÛF B. MUHAMMED ŞERÎF ET-TRABZONÎ ÂRİFÎ VE ESERLERİ

Osman Nuri KARADAYI*

Hayatı

Mehmed Ma'ruf Efendi, XVI. yüzyılda III. Murad döneminde yaşamış, çeşitli medreselerde müderrislik yapmış bir âlim, mutasavvıf ve şairlerden biridir. Asıl adı Muhammed olup el-Ma'rûf b. Muhammed, Ma'rûf Çelebi, Ma'rûf Efendi, İbnü's-Şerif, Kâşî¹ Mehmet el-Ma'rûf namlarıyla bilinmiştir. Şiirlerinde Ârifî mahlasını kullanmış, neseben Abbâsî, müvelleden Trabzonî olduğunu kendisi ifade etmiştir.²

Doğum tarihi tam olarak bilinmese de Trabzon'da doğmuştur. Osmanlı'nın duraklama devrinde yaşayan müellifin tahsil döneminden sonra İstanbul'da başlayıp Kahire'de son bulan on altı yıllık bir çalışma hayatı olmuştur. İstanbul'da Haseki Sultaniye ve İbrahim Paşa medreselerinde, Bursa'da Muradiye medresesinde müderrislik yapmıştır. Daha sonra İzmir, Diyarbakır, Şam ve Kahire'de kadılık görevi yürütmüştür. Bursa'daki Muradiye medresesinde müderrislik yaptığı sırada vezir-i azam Sinan Paşa'nın muallimi, müşaviri ve sırdaşı olmuştur. Osmanlı idaresinde yapmış olduğu görevler, kaleme aldığı şiirler, yaptığı şerh ve tercüme faaliyetleri göz önüne alınırsa iyi bir eğitimden geçtiği anlaşılmaktadır. 1002/1595 yılında Kahire'de vefat etmiş ve Karafe-i Kübra kabristanında İbnu'l-Fârîz'in türbesi yakınına defnedilmiştir.³

Eserleriyle tasavvuf düşüncesi ve literatürüne önemli katkılarda bulunan Ma'rûf Efendi'nin hangi zat ve tarikata intisap ettiği hakkında net bilgi yoktur. Ancak hayatı hakkında değerli bilgiler veren Nev'îzâde kendisini “ ‘âlim-i ‘âmil, kâmil-i şâmil, meşâ'ih-ı kirâma kavîyyü'l-i'tikâd, kütüb-i taşavvuf mü'tâla'asına mu'tâd, 'ârif-i esrâr-ı şûfiyye, gencür-ı leîâ'if-i hafîyye idi”⁴, yine Kınalızade “Sadeî-i vücûd-ı pür-ihtirâmı erba'in pâyei erba'ini itmâm eyleyüp bürûdet-i hamsîn pâye-i hamsîni sühûlet ile geçürüp bahâr-ı murâd ve 'arâr-ı mübteğâ-yı fu'âda vâsıl u nâ'il olup vücûd-ı kâmilî meydân-ı cihânda emsâl ü akrânına gâlib ü münâzıl olmuş idi”⁵, Bursalı Mehmed Tahir ise “meslek-i kadîm-i tasavvufa müntesib idi”⁶ ifadeleriyle vasf etmektedir. Beyanî ise Bayramiye tarikatı müntesibi olduğunu bildirmek-

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, onuri.karadayi@atauni.edu.tr

¹ Elyazması nüshalar incelendiğinde müellifin tevazu ifadesi olarak “katı kalpli” anlamında kâsî (كاسى) ünvanını kullandığı, bir tashif sonucu Kâşî şeklinde tanıtıldığı anlaşılmaktadır.

² Muhammed Ma'rûf b. Muhammed Şerîf b. Abdulganî et-Trabzonî el-Abbâsî. *Terceme-i Reşehât-ı Aynü'l-Hayât*. İstanbul: Nuruosmaniye Kütüphanesi, 13 Receb 995), vr. 304b. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/175352>

³ Hayatı hakkında geniş bilgi için bk.: Nev'îzâde Atâ'î, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fi Tekmîleti's-Şakâ'ik*, (hazırlayan: Suat Donuk), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2017, 1: 943-944; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri I-III* (Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2009), 2:22; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, haz. Nuri Akbayar (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 3: 932; Hüseyin Albayrak, *Trabzonlu Divan Edebiyatı Şairleri* (İstanbul: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2010), 48; Murat Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri* (Trabzon: Karadeniz Gazetesi Ofset Tesisleri, 1993), 1: 41-42. Süleyman Gür, “Osmanlı Döneminde Yetişen Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Bir Literatür Tespiti Denemesi”, *KTÜİFD* 5, sy. 1 (Bahar 2018): 203.

⁴ Nev'îzâde Atâ'î, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 944.

⁵ Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-Şuara*, haz. Aysun Sungurhan (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2017), 538-539.

⁶ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2:22.

tedir.⁷ Yukarıdaki ifadeleri tahlil ettiğimizde Maruf Efendi'nin hem erbain/halvet çıkardığı hem letâif-i hafiyi esas aldığı anlaşılmaktadır. Halvetiyye ve Nakşibendiyye'yi birleştiren bir tarikat olarak bilinen Bayramiyye'nin bu iki vasfı bünyesinde barındırdığı dikkate alınırsa Beyânî'nin verdiği bilgi doğru olmalıdır. Şiirlerinde yer alan aşk ve cezbe dair ifadeler onun Ömer Dede Sikkîmî'nin (öl. 880/1475) temsil ettiği Bayramiyye-i melamiyye çevrelerinde bulunmuş olabileceğini düşündürmektedir.

Eserleri

Yapılan araştırmalar neticesinde Mehmed Ma'ruf Efendi'ye ait dört eser ve çeşitli kaynaklarda (*Tezkiretü's-şu'arâ*) bulunan şiirlerinin olduğu tespit edilmiştir. Kaynaklarda isimleri geçse de (1) *Tekmiletu'r-Reşehât* ve (2) *Kasîde-i Bürde Türkçe Şerhi*⁸ adlı eserleri günümüze ulaşmamıştır. (3) *Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye* ve (4) *Terceme-i Reşehâtu 'Ayni'l-Hayât* isimli eserleri ise günümüze ulaşmıştır. Onu meşhur eden en önemli eseri ise bu son eseridir.

Ma'rûf Efendi'nin müstakil bir divanı olmasa da eserlerinde Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilde şiirleri de vardır. Şiirlerinde Ârifî mahlasını kullanmıştır. Ayrıca bazı şuara tezkirelerinde şiirleri bulunmaktadır. Kınalızâde Hasan Çelebi (öl. 1016/1607) ve Beyânî (öl. 1006/1597) tezkirelerinde şiirleri mevcuttur. Şiirlerinde sûfiyâne bir dil ve üslubun hâkim olduğu, özellikle ilahî aşkın yetkin bir edayla işlendiği görülür. Elest bezmi teorisi ile ilgili bir şiiri şöyledir:

Belâ-bezminde bî-pervâ ciger-hûnün içen 'âşık
Ferâgat 'işret-âbâdında n'eyler câm-ı fagfûrî
Surâhî dökülüp saçılmada bezmünde ey meh-rû
Yanup yakılmada şevkûnle her-dem şem'-i kâfûrî

1. Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye

İbnu'l-Fariz'in Arapça kaleme aldığı divanındaki en önemli iki kasidesinden biri olan *Kasîdetu't-Ta'iyye (et-Tâ'iyyetu'l-kubrâ)* üzerine yapılmış bir şerh çalışmasıdır. Eserde 761 beyitten oluşan Tâ'iyye kasidesinin sadece ilk 192 beytinin Arapçadan Türkçeye şerhini yapmıştır. Beyitleri hem Arapça olarak açıklamış hem de kavramların Türkçe karşılıklarını vermiştir. Ayrıca tasavvuf terminolojisine hâkim bir zât olması sebebiyle bazı tasavvufî makâmât ve hâlleri açıklaması da yapmış olduğu çalışmaya farklı bir boyut kazandırmıştır. Hem eserin müellifi İbnu'l-Fariz'in manevi yolculuğu hakkında okuyucuyu aydınlatmış hem de alanda kullanılan terminoloji hakkında bilgi vererek alana da katkı sağlamıştır. Maruf Efendi'nin Kahire kadısı iken yazdığı anlaşılan bu eserin Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye'nin bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Nuruosmaniye koleksiyonu (4007/1) numarada kayıtlıdır.⁹

2. Terceme-i Reşehâtu 'Ayni'l-Hayât

Bursalı Mehmed Tahir'in de belirttiği üzere *Terceme-i Reşehâtu 'Ayni'l-Hayât* Ma'rûf Efendi'nin en önemli eseridir.¹⁰ *Reşehâtu 'Ayni'l-Hayât*, Fahrüddîn Alî Safî b. Hüseyin Vâiz-i Kâşifî (öl. 939/1532) tarafından Ubeydullah Ahrâr'ın (öl. 895/1490) sohbetlerine katılarak aldığı notlar ve Nakşibendiyye'ye mensup diğer şeyhlerden duyduğu ve güvenilir eserlerden derlediği bilgilerle Farsça kaleme aldığı bir eserdir. Başta Ubeydullah Ahrâr olmak üzere Nakşibendî hâcegân silsilesi ve menkıbelerinin anlatıldığı bu eser XVI. yüzyıl öncesi Nakşibendî tarih ve kültürünü yansıtan en güvenilir kaynaklardan biri olmuştur.¹¹

⁷ Beyânî, *Tezkiretü's-Şu'arâ*, haz. Aysun Sungurhan Eyduvan (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2008), 114.

⁸ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2:22.

⁹ Bu eser hakkında doktora çalışması yapılmıştır. Geniş bilgi için bk.: Hassan Abdallah Alzyout, *Trabzonlu Mehmed Ma'rûf'un Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye'si (Metin-Inceleme)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019); Hassan Abdallah Alzyout, "Trabzonlu Mehmed Ma'rûf ve 'Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye' Adlı Eseri", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 51/1 (Haziran 2019), 525-548.

¹⁰ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2:22.

¹¹ Necdet Tosun, "Reşehât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35: 8-9.

Bu önemine binaen pek defa basılmış ve tercüme edilmiştir. Nitekim Farsça yazılan bu eser Arapça, Türkçe, İngilizce ve Çağataycaya pek çok defa tercüme edilmiş, ayrıca muhtasar ve zeyilleri yapılmıştır.

*Reşehâtu 'Ayni'l-Hayât'*ın Türkçeye tercümelerinden biri/ilki Muhyî-i Gülşenî'ye (öl. 1017/1608'den sonra) aittir. Muhyî-i Gülşenî, bu eseri bazı bölümlerini özetleyip bazı bölümlerine ilâveler yaparak ve önüne *Zencîr-i Zeheb* adıyla bir risale ekleyerek 977/1569 yılında Türkçe'ye tercüme etmiştir. *Reşehât-ı Muhyî* adıyla da bilinen bu çevirinin bizzat mütercim tarafından yazılan bir nüshası Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 302). Bu nüsha dikkate alınarak inceleme ve metin neşri çalışması yapılmıştır.¹²

*Reşehât'*ın Türkçe tercümelerinden biri de Maruf Efendi'ye aittir. Ma'rûf Efendi bu eserini 27 Zilhicce 993 (10 Aralık 1585) tarihinde İzmir Kadısı iken yazmış ve III. Murad'a ithaf etmiştir.¹³ Ma'rûf Efendi eserin muhaddime bölümünde, ayet ve hadislerden iktibaslar yaparak ve çeşitli beyt ve rubailer kullanarak oldukça edebi bir üslupla hamdele ve salvele metni yazmış, ardından çocukluğundan itibaren evliya menkıbelerine büyük ilgi duyduğunu, çeşitli eserleri okuduğunu, *Reşehât'*ı okuduğunda ise çok etkilendiğini, Farsça yazılan bu eseri tercüme ederek başta Türkler olmak üzere Osmanlı toplumunun kolayca anlamalarını sağlamayı amaçladığını ifade etmektedir. Tercümede takip edilen yöntem de işaret eden Ma'rûf Efendi tercüme yapılırken kelamın kolaylıkla anlaşılmasını esas aldığını, bu maksatla çeviri metnin anlaşılmasında bir zorluk yoksa lafzen, zorluk oluşuyorsa manen tercüme ettiğini, buna rağmen metin ve mana ile ilgili bir izah gerekiyorsa gerekli açıklamaları yaptığını, kendine ait metinlerin başına *kâşife* sonuna da *inteha* ifadeleri koyduğunu ifade etmektedir.¹⁴

Bazı yazma ve matbu nüshaları, hatta günümüzde yapılan sadeleştirmeleri incelediğimizde ana metin ile mütercim tarafından eklenen metinlerin zaman zaman karıştırıldığı görülmüştür. Bu durumda şu hususların dikkate alınması gerekmektedir. *Reşehât'*ın müellifi olan Fahreddin Sâfi eserinde bir taraftan Nakşibendi büyüklerinin hayatları ve menâkıbı hakkında bilgi verirken bir taraftan da onların marifet ve letâiflerine dair nükteler aktarmış, bu nüktelere *reşha* adını vermiştir. Reşhanın çoğulu olan reşehât hem eserin ebced hesabıyla yazılış tarihini ifade etmiş hem de eserin ismi olmuştur. *Reşehât'*ı tercüme eden Maruf Efendi salt bir tercüme ile yetinmemiş, izaha ihtiyaç duyulan hususlarda açıklamalar yapmıştır. Mütercim kendisi tarafından yapılan eklemeleri asıl metinden ayırmak için başına açıklama anlamında *kâşife*, sonuna ise *inteha* kaydını düşmüştür. Böylece tespit edebildiğimiz kadarıyla eserde 25 tane *kâşife* başlığı yer almıştır. Ayrıca eserin başına bir mukaddime, sonuna bir gazel, müellifin ve mütercimin eserini bitiriş tarihini de içeren rubâiler eklemiştir. Böylece yirmi yedi farklı yerde ilave söz konusu olmuştur.

Kaynaklarımızda bu eserin bir tercümeden daha fazlası olduğuna özellikle vurgu yapılmaktadır. Kınalızâde Hasan Çelebi ve Beyânî tarafından beğenilmiş ve sadece bir tercümeden ibaret olmayan ve benzeri bulunmayan bir eser olarak nitelenmiştir. Kınalızâde, Ma'rûf Efendi'nin *Reşehât'*ı uzun bir süre fukahâ, ulemâ ve ehl-i tasavvuf ile müzakere ettiğini ifade eder ki anlaşılın müellif tercüme ettiği eserle yoğun bir mesai içerisinde olmuştur. Bu münasebetin bir neticesi olarak eserle özdeşleşmiş ve tercümeden daha fazlasını ortaya çıkarmıştır. Kınalızâde bu durumu şu ifadelerle dile getirir: "*Egerçi zâhiren tâmmü tercemedür. Lâkin kevâkib-i sevâkib ziyâdât-ı cumme ile muhallâ vü muvaşşah ve çemenzâr-ı vücûd-ı nâmdârı tahkîkât-ı bî-hadd ü şümâr ile muhassar u muraşşahdur.*"¹⁵

¹² Geniş bilgi için bk.: Muhyî-i Gülşenî, *Reşehât-ı Muhyî Reşehât-ı Aynü'l-Hayat Tercümesi (İnceleme - Metin)*, haz. Mustafa Koç-Eyüp Tanrıverdi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, 2014).

¹³ Muhammed Ma'rûf, *Terceme-i Reşehât-ı Aynü'l-Hayât*, vr. 7a.

¹⁴ Muhammed Ma'rûf, *Terceme-i Reşehât-ı Aynü'l-Hayât*, vr. 2-8.

¹⁵ Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkitetü's-Şuara*, 539.

Ma'rûf Efendi esere katkılarını kâşife kayıtları takip edilerek tespit etmek mümkündür. Kâşifeler incelendiğinde sırasıyla 'adem ve gaybet, kalp, teveccüh, hatar, irade, insan, vakt, gayret, niyabet ve hilafet, intisap, mürşid-i kâmil, ilim, i'tisam, batınla iştilal, besmele, nisbet, ehlullahın halleri, halk, teslim, vahdet ehlinin mezhebi, tecelli, marifetullah, avam ve havassın marifeti, fena ve beka, Abdullah kavram ve konuları hakkında açıklamalar yapıldığı görülmektedir.

Terceme-i Reşehâtu 'Ayni'l-Hayât'in günümüz Türkçesine sadeleştirilerek aktarılmış baskıları mevcuttur. İlk defa 1971 yılında Necip Fazıl Kısakürek tarafından kısaltılıp sadeleştirilerek *Reşahât: Can Damlaları*¹⁶ ismiyle yayımlanan bu eser, 2005 yılında Mustafa Özsaray tarafından kaynak metne sadık kalınmak suretiyle yeniden sadeleştirilerek *Reşehât: Hayat Pınarından Can Damlaları*¹⁷ adıyla; 2010 yılında ise Süleyman Kuku tarafından 1269/1847 tarihli matbu nüshası esas alınarak kısmen sadeleştirilerek yayımlanmıştır.¹⁸ Ayrıca Enver Yaşarbaş ve Ubeydullah Bayram Tekin tarafından da sadeleştirilerek basılmıştır.¹⁹

Güncel kayıtlar incelendiğinde eserin altmıştan fazla yazma ve matbu nüshası olduğu görülmüştür.²⁰ Eserin en eski nüshası 993 tarihli nüshadır. Ancak bu nüshada başlıklar belirsizdir. Daha okunaklı ve tasnifi yapılmış nüshası 13 Receb 995 istinsah tarihli Nuruosmaniye Kütüphanesindeki (kayıt no: 175352) nüshadır. Müstensih Muhammed b. el-Hasan el-Eyyûbî'dir. 1a sayfasında vakıf mührü ve notlar, 1b sayfasında ise tezhipli süslemeler bulunur. Nestalik yazı türü tercih edilmiştir. 303 varaktır. İlk ve son varakların görseli şu şekildedir:

Resim 1: *Reşehât*'ın ilk varakları (Nuruosmaniye 175352)

¹⁶ Mevlâna Ali Bin Hüseyin, *Reşahât: Can Damlaları*, Özleştiren: Necip Fazıl Kısakürek (İstanbul: Kamer Neşriyat, 1991).

¹⁷ Mevlânâ Ali B. Hüseyin es-Safî, *Reşehât: Hayat Pınarından Can Damlaları* (İstanbul: Semerkand yayınları, 2005).

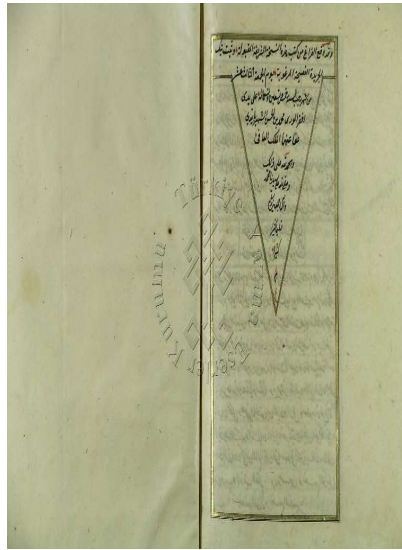
¹⁸ Ali Bin Hüseyin, *Reşehât Ayn-ül Hayât*, sad. Süleyman Kuku (Erzurum: Fenomen, 2010).

¹⁹ Mevlânâ Ali b. Hüseyin es-Safî, *Reşehât Hayat Pınarından Damlalar*, sad. Enver Yaşarbaş (İstanbul: Muallim Neşriyat, 2014); Mevlâna Ali b. Hüseyin es-Safî, *Reşehât – Hayat Pınarının Can Damlaları*, Mütercim: Ubeydullah Bayram Tekin (İstanbul: Yasin Yayıncılık, 2022).

²⁰ Hassan Abdallah Alzyout, *Trabzonlu Mehmed Ma'rûf'un Şerh-i Kasidetü't-Tâ'iyye'si (Metin-Inceleme)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 26-30.

Resim 2: Reşehât'ın son varakları (Nuruosmaniye 175352)

Resim 3: Reşehât'ın ferağ kaydı

Kaynakça

- Albayrak, Hüseyin. *Trabzonlu Divan Edebiyatı Şairleri*. İstanbul: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 2010.
- Ali Bin Hüseyin. *Reşehât Ayn-ül Hayât*. Sad. Süleyman Kuku. Erzurum: Fenomen, 2010.
- Alzyout, Hassan Abdallah. *Trabzonlu Mehmed Ma'rûf'un Şerh-i Kasîdetu't-Tâ'iyye si (Metin-İnceleme)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

- Alzyout, Hassan Abdallah. “Trabzonlu Mehmed Ma’rûf ve ‘Şerh-i Kasîdetu’t-Tâ’iyye’ Adlı Eseri”. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 51/1 (Haziran 2019), 525-548.
- Beyânî. *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ*. Haz. Aysun Sungurhan Eydurhan. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2008.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. I-III. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2009.
- Gür, Süleyman. “Osmanlı Döneminde Yetişen Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Bir Literatür Tespiti Denemesi”. *KTÜİFD* 5, sy. 1 (Bahar 2018): 203.
- Mevlâna Ali Bin Hüseyin. *Reşahât: Can Damlaları*. Özleştiren: Necip Fazıl Kısakürek. İstanbul: Kamer Neşriyat, 1991.
- Mevlânâ Ali b. Hüseyin es-Sâfi. *Reşehât Hayat Pınarından Damlalar*. Sad. Enver Yaşarbaş. İstanbul: Muallim Neşriyat, 2014.
- Mevlâna Ali b. Hüseyin es-Safî. *Reşehât – Hayat Pınarının Can Damlaları*. Mütercim: Ubeydullah Bayram Tekin. İstanbul: Yasin Yayıncılık, 2022.
- Muhammed Ma’rûf b. Muhammed Şerîf b. Abdulganî et-Trabzonî el-Abbâsî. *Terceme-i Reşehât-ı Aynü’l-Hayat*. İstanbul: Nuruosmaniye Kütüphanesi, 13 Receb 995.
- Muhyî-i Gülşenî. *Reşehât-ı Muhyî Reşehât-ı Aynü’l-Hayat Tercümesi (İnceleme - Metin)*. Haz. Mustafa Koç-Eyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, 2014.
- Nev’îzâde Atâ’î. *Hadâ’iku’l-Hakâ’ik fî Tekmileti’ş-Şakâ’ik*, (hazırlayan: Suat Donuk), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2017.
- Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmânî*. Haz. Nuri Akbayan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Tosun, Necdet. “Reşehât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Yüksel, Murat. *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri*. Trabzon: Karadeniz Gazetesi Ofset Tesisleri, 1993.